

4. LA DIDÀCTICA DE LA MORT A TRAVÉS DEL CINEMA. UNA EXPERIÈNCIA FORMATIVA D'INVESTIGACIÓ-ACCIÓ PARTICIPATIVA

MAR CORTINA SELVA¹

El capítol exposa els elements essencials constitutius de la didàctica de la mort, com fer-la comprensible a xiquets i adolescents sense recórrer a la por o a la desvaloració de la vida i de l'alegria de viure. Esta didàctica és un element necessari per a la formació integral de l'individu que persegueix l'escola. En ella el cine és un element essencial per a fer entendre un concepte com el de la mort que s'amaga en la nostra societat però que el ser humà no pot deixar de tindre present perquè és conscient que és un ser finit.

A continuació es descriu una experiència de formació a formadors respecte a com tractar la mort en el context educatiu.

La formació es va realitzar sota la metodologia de la Investigació-Acció Participativa, de manera que el rol de la que subscriu l'article va ser doble: Formar els professors dissenyant i coordinant el Seminari de 30 hores semipresencial i Realitzar l'Experiència Didàctica del cinema com a recurs educatiu a l'IES on treballava.

En el cas que ens ocupa, només descriuré l'Experiència Formativa, precedida d'un Marc Conceptual que la justifica.

¹ Llicenciada en Psicopedagogia, Doctora en Pedagogia i presidenta de l'Associació Espanyola de Tanatologia.

1. QUÈ ÉS I PER QUÈ UNA EDUCACIÓ PER A LA MORT?

La mort arriba a tot ésser humà. Només ell sap que va a morir i ha de viure comptant amb el seu final. Per això, mentre els altres animals es limiten a morir-se, l'home viu sabent que és mortal, una altra cosa és que decidisca ignorar-ho. «Nosaltres, els mortals», es definien els grecs a si mateixos. La mort no és només un esdeveniment final, marca també la nostra existència. Alguns pensadors i cultures senceres entenen la mort com un mal, i veuen en ella alguna cosa antinatural i repugnant, altres pensadors i tradicions culturals la comprenen com el desenllaç natural de l'existència humana. Per a uns, una catàstrofe dramàtica; per altres l'acte privilegiat de la vida, l'acord final que tanca, des de dins una melodia. També en el cas de la mort, es mor segons la interpretació i les creences que es tinguen sobre ella. Si abans de la modernitat, la mort era un acte públic protagonitzat en bona mesura pel moribund, l'avanç de la medicina i les transformacions socials han tendit a convertir-la en un esdeveniment privat, en alguna cosa a amagar, gairebé com una cosa obscena. La mort es retira de la vida pública i els moribunds perden protagonisme, la mort –s'ha denunciat de moltes maneres– es converteix en anònima i hospitalària. L'ideal sembla ser ara morir sense assabentar-se. Però, davant aquesta actitud, tampoc falten els que reivindiquen –de molt diverses maneres– la dignitat d'una mort veritablement humana i l'educació per arribar a això. També, respecte de la mort, la nostra societat és multicultural. No tots la interpretem i la vivim igual. Doncs, com la mort no és només un esdeveniment biològic, sinó també un esdeveniment biogràfic i social, convé aprendre a viure amb ella. I no tots ho fem igual. Es fa necessari per tant, una reflexió multidisciplinària i, alhora, personal i social i educativa sobre la realitat i l'especificitat humana de la mort.

Els sistemes socioeconòmics condicionen la manera de pensar, de sentir i de fer de les persones però també són condicionats per elles. A les èpoques de floriment econòmic, polític i social l'han succeït contextos de caos i confusió, els ideals que en una època semblen vàlids i inamovibles, són canviats sobtadament per la història. Aquest estat canviant de les situacions que ens recorda de manera constant la impermanència de les coses, dels pensaments, dels sentiments, de les creences, el cim és la mort que produeix com a contrapartida una constant recerca de seguretat que ha estat com un corrent de fons al llarg de la història de la humanitat. La nostra època és un dels majors exponents d'aquesta cerca manifestada a través de la preeminència del tenir, del posseir.

Paradoxalment, mentre per una banda intentem que la nostra existència siga cada vegada més llarga i més confortable, les patologies relacionades amb el sentit

de la vida augmenten. Aquesta situació és deguda en part a que la vida no és previsible i l'ésser humà «sap» de la seua finitud, «sap» que qualsevol cosa que neix, mor i mai sabem quan: *Mors certa, hora incerta*. Des d'aquest coneixement inherent, i per lluitar contra aquesta raó del cor, de la qual parlava Pascal, s'han desenvolupat les idees d'immortalitat, d'un «més enllà» on salvar-se i poder seguir sent.

Aquesta situació paradoxal, on socialment s'amaguen veritats essencials de la tasca humà com són la impermanència i la finitud, pot estar influint més del que pensem en la nostra actual manera d'enfocar la vida, on la mort ha perdut el seu caràcter de misteri i ha passat a banalitzar-se i professionalitzar-se, que serien com diuen LL. Duch i J.C. Mèlich [2003: 416] les dues estratègies postmodernes contra la mort:

La banalització del morir és senzillament «la mort informativa»: avui es poden veure guerres en directe, suïcidis televisats, cadàvers en descomposició però ningú s'horroritza massa perquè són «informacions» [...] Dit d'una manera rasa i curta: el morir esdevé absent en la societat (post) moderna gràcies justament a l'excés de visibilitat de la mort. [...] El tracte amb el cadàver del difunt i el ritual de l'enterrament es deixa en mans d'experts, de professionals que tracten asèpticament la gestió de l'enterrament, la «invisibilització» del difunt.

A diferència d'altres entorns socioculturals, en el nostre, almenys des de Napoleó i per motius de salut i higiene, els cementiris també s'han allunyat dels centres de les ciutats. D'aquesta manera, s'aparten del pas i de la vista.

Aquesta tesi anterior pretén justificar la idea que, actualment, hi ha una ocultació de la mort derivada d'un model cultural influenciat per un model socioeconòmic. Vull reforçar aquest argument basant-me en la idea que no ha estat sempre així a Occident. Joan Amades [2001: 8] ens diu que aquesta nova manera de mirar la mort es va originar als Estats Units i es va anar estenent per Europa al llarg del segle xx, com a resultat últim d'un sentiment de por a la mort iniciat entre la fi del segle xviii i el principi del xix que ha anat excloent-la de les diferents representacions artístiques i de la vida quotidiana.

E. Morin [1974: 297] apunta que és, a partir de la segona meitat del segle xix, quan s'inicia una «crisi de la mort» relacionant-la amb una crisi contemporània. I segons Philippe Ariès [2000: 152]:

A partir del segle xix, les imatges de la mort són cada vegada més rares i desapareixen completament en el transcurs del segle xx. El silenci que s'estén des d'ara sobre la mort vol dir que aquesta ha trencat les seves cadenes i s'ha tornat una força salvatge i incompreensible.

L'educació té com a meta la formació integral de l'individu, ajudant-lo a ser més i millor persona, mitjançant el desenvolupament de les seves potencialitats i la recerca de resposta als seus dubtes existencials i personals que li permetisquen participar d'un projecte de desenvolupament social amb els altres i contribuir d'aquesta manera a una societat més justa i profundament democràtica. Per no poder eludir la certesa d'un final desconegut, la mort s'erigeix com una pregunta vital. El límit de la mort qüestiona el sentit de tota la vida. Aquest treball parteix de la hipòtesi que la societat actual oculta, envolta, banalitza i professionalitza la mort deshumanitzant-la i, conseqüentment, deshumanitzant la vida en ser la mort part inseparable d'ella. Aquesta premissa condueix a una segona hipòtesi que defensa que el fet de normalitzar la mort en l'educació contribuiria a una formació més equilibrada, més orientada i més humana de la persona ja que ens fa mirar de front la nostra finitud, la qual conté el respecte per la vida, la pròpia per començar i la dels altres, ja que el desenvolupament del subjecte té sentit si és amb i per als altres.

Aquestes reflexions no són noves. La mort ha estat, és i serà un tema perenne sobre el qual l'home s'ha qüestionat des dels seus orígens, el que sí pogués ser nou és portar-lo al camp de l'educació d'una manera laica i normalitzada en un moment sociohistòric on s'enalteix allò jove, l'èxit i el confort i, en conseqüència es rebutja la vellesa, el deteriorament físic, el sofriment i el morir. Cultivar només una de les cares de la vida està tenint resultats poc favorables per a l'ésser humà i per al planeta que habita. Potser educar en la vida i en la mort pugui fer una petita, però important contribució a aquest desequilibri, considerant que el valor d'una cultura es verifica en les seves actituds davant la vida i, com corollari, davant la mort.

2. DIDÀCTICA DE LA MORT

Entenem per «Didàctica de la Mort» l'aplicació de la «Educació per a la mort» al coneixement i la comunicació desenvolupats en contextos educatius, previstos des de la perspectiva de la planificació i el currículum, la metodologia didàctica, els recursos didàctics, l'avaluació, la investigació de l'ensenyament-aprenentatge, la creativitat, la consciència, la (trans) formació del professorat, etc.

Algunes de les seves propostes teòric-pràctiques i dels seus objectius vénen definits pels autors que han reflexionat sobre el tema:

Joan Carles Melich: És autor de tres llibres que relacionen mort i educació. El primer d'ells, «Situacions límit i educació» (1989) nomenat amb anterioritat,

està basat en l'estudi de l'obra de Karl Jaspers (1883-1969), filòsof alemany que va ser un dels fundadors de l'existencialisme i l'obra, composta per més de trenta llibres, va influir en la teologia, la psiquiatria i la filosofia del segle xx. Mèlich assegura que es fa necessari educar per la consciència de la mort, del patiment, de la lluita i la culpabilitat, les quatre situacions-límit que planteja Jaspers i que Mèlich desenvolupa i analitza com a finalitats educatives. A «Pedagogia de la finitud» (1987), desenvolupa la tesi que la mort no és un tema a tractar sinó el tema perquè el binomi vida-mort apareix com la qüestió bàsica a la qual ens hem d'enfrontar en la nostra trajectòria com a persones i en la nostra formació com a docents-discents de l'educació humana. Segons aquest autor, una pedagogia de la finitud no pot eliminar l'angoixa de la mort, sinó que és, abans que res, una forma de viure, un «art de viure» la provisionalitat, la fragilitat i la vulnerabilitat, és una pedagogia que presta especial atenció a l'altre, especialment al sofriment, al dolor i la mort de l'altre. I en «Filosofia de la finitud» (2002), en paraules de l'autor en la seva contraportada: «es presta una especial atenció a les transmissions educatives com un aspecte fonamental d'una filosofia de la finitud. L'educador ha de donar testimoni de la provisionalitat, de la vulnerabilitat, i de la contingència pròpies de la condició humana. Sense aquest testimoni, l'educació esdevé fàcilment un instrument al servei del totalitarisme. Per aquest motiu, una filosofia de la finitud és sobretot una crítica radical del poder».

Concepció Poch: Autora de 4 llibres sobre el tema: «De la vida i de la mort: reflexions i propostes per a educadors i pares», «La muerte y el duelo en el contexto educativo», «Catorce cartas a la muerte» i «La muerte nunca falla. Un doloroso descubrimiento», totes elles citades en la bibliografia. Poch estableix que l'educació per a la vida i per la mort ha de tenir els següents objectius:

- Reflexionar sobre el valor de la pròpia vida i la necessitat de viure amb profunditat cada moment com únic i irrepetible.
- Fer possible que els nens i joves entenguin la mort com a part integrant de la vida i com la seva fi natural.
- Ajudar els nens i joves a créixer amb el mínim d'angoixa possible en relació a la idea de mort i aconseguir que aquesta no sigui mai un motiu de desesperació.
- Proporcionar eines perquè puguin preparar-se per la mort de persones estimades i per poder reflexionar serenament sobre la pròpia mort. Entendre la dinàmica del dol i les diverses formes de reacció davant la pèrdua d'éssers estimats.

- Ser capaços d'expressar serenament els sentiments propis i de respectar la manifestació d'afectes i vivències d'altres persones.
- Recuperar la importància del duel a les famílies i el fet de poder morir envoltat de persones estimades.
- Procurar que el fet de la mort d'algun estimat es convertisca en una experiència de creixement personal i d'ofertament d'ajuda.
- Fomentar la capacitat d'autoconeixement i reflexió interna davant el misteri de la mort.

Agustín de la Herrán i Mar Cortina: Autors del llibre «La muerte y su didáctica. Manual d'Educación Infantil, Primaria y Secundaria» assenyalen:

La consideració de la «Educació per a la mort» com un possible tema transversal de transversals com a proposta tècnica-reflexiva, laica, complexa i evolucionista, deslligada de tota opció doctrinària.

Habilitació de la mort com a contingut educatiu universal i evolutiu.

- Obertura o ampliació del concepte de mort, més enllà de la seva accepció tràgica i pal·liativa: moments significatius, mort parcial, seqüències, reciclatge, etc.
- Relació entre la mort i la (auto) educació de la consciència.
- Disseny epistemològic (fonaments i mètodes) per al desenvolupament d'una «Educació per a la mort» des de l'Educació Infantil.
- Presentació de l'estructura curricular tridimensional, formada per temes longitudinals, transversals i radicals.
- Presentació d'un triple enfocament de la «Educació per a la mort» pal·liatiu, preventiu i complex-evolutiu.
- Normalització de les propostes metodològiques habituals com a mitjà de desenvolupament preferent de l'enfocament preventiu i integrador de la «Educació per a la mort»
- Sistematització de recursos didàctics de «Educació per a la mort» per a Educació Infantil.
- Sondeig d'opinió sobre respostes de pares i mares, mestres i equips d'orientació educativa i psicopedagògica davant una possible «Educació per a la mort»
- Planificació de la «Educació per a la mort» pal·liativa: proposta de realització del període de dol per a projectes curriculars i programacions d'aula.
- Sistema de pautes per a pares, mestres i orientadors per a l'actuació en una eventualitat tràgica.

- Proposta de fases psicològiques que el nen experimenta després de la pèrdua significativa de família directa.
- Proposta de fases en l'elaboració de la pròpia mort en persones especialment madures o evolucionades
- Col·lecció de dites, refranys, mites, cites, etc. sobre la mort i la seva educació possible, classificades segons un glossari d'entrades significatives.

Si partim de la base que l'educació és formació, poder parlar de la malaltia, de les pèrdues i de la mort en els centres educatius i en les famílies és proveir d'una perspectiva més certa i intensa de la vida, és dotar-los de recursos existencials per quan succeeixen les «petites morts»: trencament de la família, els problemes de salut, decepció amorosa, fracàs escolar, etc. Al nostre entendre es tracta de normalitzar, és a dir, oferir l'espai i el temps perquè els alumnes s'expressin en moments de patiment, dolor o fracàs. Amb respecte i cura, amb sinceritat i honestedat permetent l'expressió i el fet de compartir-lo, els garanteix un espai càlid i segur perquè elabori els fets segons el seu maduresa sentint-se acompanyat / a. Des d'aquesta perspectiva davant els diferents comentaris dels alumnes intentarem no evadir, ignorar, censurar, desqualificar ni desvirtuar qualsevol manifestació emocional, existencial o transcendental del xiquet/a. No es tracta d'afegir contingut curricular al treball quotidià dels educadors, es tracta d'oferir als xiquets i adolescents l'acompanyament que mereixen quan viuen experiències vitals que impliquen determinades pèrdues.

En el moment històric que vivim s'ha arribat a situacions molt extremes de desigualtat i violència. Aprofitem aquest aparent ensorrament per llançar propostes i accions que reedifiquen aquest món des d'altres bases: El respecte, l'amor i el compromís. Una d'aquestes propostes és no desterrar el patiment, les pèrdues i la mort dels centres educatius ni de la societat, donar-los l'espai digne que es mereixen com a condicionants de la nostra vida per enriquir i enfortir moralment, per no sentir-nos sols i desorientats, per adquirir una solidesa vital, emocional i cognitiva que ens permeti afrontar reptes, desafiaments, desenganys, pèrdues, per mantenir sempre aquest esperit crític, indagador i cercador que l'educació hauria de tindre com a finalitat.

La següent proposta pretén oferir als educadors recursos per reflexionar i parlar sobre l'experiència de la finitud i descobrir els valors que aquesta pot generar.

3. DESCRIPCIÓ DE L'EXPERIÈNCIA: SEMINARI DE RECERCA-ACCIÓ PARTICIPATIVA: «LA DIDÀCTICA DE LA MORT A TRAVÉS DEL CINEMA»

3.1. Disseny del seminari

- Redacció del Programa
- Revisió de Bibliografia sobre els temes que anàvem a tractar. Selecció de documents i classificació per temes: Didàctica de la mort, investigació-acció, el cinema com a recurs educatiu per a l'educació per a la mort, la literatura infantil i juvenil com a recurs educatiu per a l'educació per la mort, el dol. (Documentació lliurada al Seminari)
- Revisió filmogràfica: «Pel·lícules educatives sobre la mort»
- Visionat i Selecció de pel·lícules
- Redacció de les Fitxes Tècniques, Sinopsi Argumental i Valoració Didàctica.
- Recerca i Revisió de Guies Didàctiques.
- Confecció de la «Proposta de pel·lícules didàctiques sobre la mort per edats». (Amb posteriors canvis per l'aportació dels assistents)
- Selecció d'Exercicis Vivencials i Bibliografia comentada per treballar la Percepció personal sobre la mort
- Realització de la presentació en Power Point: «Com tractar la mort amb els nens i adolescents»
- Revisió de documents audiovisuals que ajudaran a comprendre els conceptes fonamentals de la didàctica de la mort i de la percepció social actual sobre la infància i sobre la mort.

3.2. Desenvolupament del seminari

Dividim el Seminari en Sessions presencials i no presencials, aquestes últimes anirien dedicades a la lectura de la documentació lliurada i a l'aplicació a les aules del que s'impartira i comentara a les sessions presencials. Els assistents es van mantenir en contacte amb mi per aclarir dubtes a través del correu electrònic.

El lliurament de documentació es va fer de tres maneres:

1. En paper (una còpia per assistent i una altra per al CEFIRE amb l'objectiu que estigués disponible a qualsevol professor interessat en el tema i per diferents raons no havia pogut assistir al Seminari, ja sigui per falta de places o qualsevol altra).

2. Al bloc que confeccionar per al Seminari: didacticadelamuerte.blogspot.com
3. En un CD que es confecciona amb tota la documentació i es lliure a cada assistent

Descripció de les Sessions Presencials

13 gen 2009. 1a Sessió

- Presentació del tema, dels objectius i de la metodologia.
- Presentació dels assistents, nivells que imparteixen i els seus diferents motivacions per a la realització del Seminari.
- Introducció a la Didàctica de la Mort i Lliurament de Documentació.
- Introducció a la Recerca-Acció i Lliurament de Documentació.

27 gen 2009. 2a Sessió

- Reflexió comú sobre la didàctica de la mort i la investigació-acció després de la lectura de la documentació lliurada
- Introducció del Cinema com a recurs educatiu per a tractar la mort a l'aula i Lliurament de documentació.
- Metodologia d'utilització de cinema-fòrum com a recurs docent i lliurament de documentació.
- Suggeriments de pel·lícules segons les edats amb la sinopsi argumental, valoració i guia didàctica, en el cas d'haver-hi.
- Elecció de la pel·lícula per part dels assistents, tenint en compte les Característiques d'un Cine Fòrum i la seva Metodologia.
- Orientacions de la coordinadora a l'hora de presentar la iniciativa al centre i als pares.
- Lliurament del document «Dret a la pròpia imatge».

10 febrer 2009. 3a Sessió

- Reflexió comú sobre les pel·lícules visionades i conveniència d'unes i altres segons edats i grups.
- Propostes d'altres pel·lícules per part dels assistents que afegim a la Taula prèviament confeccionada per mi.
- Aclariment de dubtes sobre la metodologia del cinema-fòrum i de la recollida de dades

- Elecció definitiva de la pel·lícula que anaven a passar als seus alumnes
- Visionat i anàlisi del Material Audiovisual recollit per la coordinadora del seminari (carpeta Vídeos i PPS. CD Seminari) que ajudaran a comprendre els conceptes fonamentals de la didàctica de la mort i de la percepció social actual sobre la infància i sobre la mort.

24 febrer 2009. 4a Sessió

- Reflexió comú sobre les diferents experiències dels assistents referents a la visió de la pel·lícula, les seves activitats prèvies i posteriors, com havien presentat el tema, què acollida havia tingut al centre, les reaccions d'altres professors. Aquesta Sessió va ser gravada en vídeo.
- Visionat de «*El ninot de neu*» un curt que va portar una de les assistents, molt adequat per treballar la impermanència en educació infantil.

10 març 2009. 5a Sessió

- Exercicis Vivencials sobre Percepció personal de la mort.

24 març 2009. 6a Sessió

- Introducció al dol i presentació d'un protocol de dol a l'escola. Estudi de casos. Lliurament de documentació
- Avaluació del Seminari i de l'experiència
- Comiat

Conclusions

De l'Autoavaluació del Seminari que vàrem fer entre tots els assistents, es van extreure algunes conclusions i algunes propostes de millora.

Pel que fa a les conclusions: a tots els participants, el Seminari els havia estat útil i pràctic a més de provocar reflexions personals i professionals i reconèixer que se sentien més preparats a l'hora d'abordar el tema a l'escola.

Pel que fa a les propostes de millora, dissenyem un plantejament formatiu que, molt esquemàticament, quedaria així:

PLANTEJAMENT DE LA PROPOSTA FORMATIVA

OBJECTIUS

REFLEXIONAR sobre les nostres creences, pensaments i sentiments respecte al fenomen de la mort

RECONCEPTUALITZAR i AMPLIAR el fenomen de la mort amb les aportacions d'altres disciplines

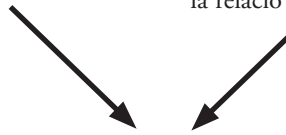

DESCOBRIR la relació dialèctica de la mort amb els valors

DEDUIR EL VALOR FORMATIU de la mort

ENRIQUIR i TRANSFORMAR la relació didàctica amb els alumnes

GENERAR PROPOSTES METODOLÒGIQUES I CURRICULARS

DUR-LES A LA PRÀCTICA

AVALUAR

SUGGERIR NOVES INVESTIGACIONS

3.3. Documents formatius que complementen la proposta didàctica

A) La relació dels adolescents amb la mort

Els i les adolescents entenen el cicle de la vida i descobreixen conscientment l'obligatorietat de la mort, el fet que és un procés irreversible i que un mateix també morirà arribat el moment. A aquesta edat comencen a preguntar-se pel sentit de la vida i, si pateixen alguna pèrdua propera, a témer per la sort dels que han sobreviscut. Saben del caràcter universal de la mort però tot i així és la noció més difícil d'integrar en el seu univers conceptual i la més tardana en incorporar per això solen associar-la a la vellesa i a actes tràgics com els accidents i la violència.

L'adolescent accepta que la mort és inevitable i el final de tot: no obstant la veu com una cosa llunyana i que a ell no li afecta [Grollmann, 1974]. La relació existent entre la preocupació davant la mort i la percepció del futur personal es manifesta en que aquells adolescents que conceben el seu futur com llunyà tenen poc interès pels temes relacionats amb la mort. Alguns pensadors com Ohyama i altres (1978) afirmen la importància que adquireix la mort per estudiar la resta dels aspectes evolutius de l'adolescència. La mort pot significar per a l'adolescent una fuga per a situacions intolerants, un càstig, una aventura atractiva [Hogan, 1970; Greenberg, 1961].

Durant aquesta etapa és possible que els joves i les joves mantinguin, generalment, entre ells mateixos significatives converses sobre la mort, l'agonia, els gestos heroics. Per això, potser, sorgeix l'idealisme que permet sacrificar per grans causes o consagra la vida a ideals humanitaris. Moltes d'aquestes converses seran intents experimentals i verbals d'adquirir perspectiva sobre certs temes. Gran part del que es diu en elles tindrà caràcter d'assaig i exploració més que de afirmació madura i definitiva.

Entre els 12 i 16 anys, poden cobrar rellevància unes pors definides que es relacionen amb la mort:

- Por al mal i al sofriment: Guerres, violència, terrorisme, fam, catàstrofes naturals, terratrèmols, inundacions, huracans. Davant de tot això molts dels adolescents es pregunten: Qui té la culpa de tot això? Què puc fer davant tant de mal? Tinc capacitat per assimilar el sofriment?
- Por al dolor i la malaltia, a la brutícia i al contagi: Senten atracció i por pels llocs, objectes i situacions que recorden la mort i el morir: cementiris, fèretres, hospitals, etc. i de vegades, a personatges coneguts com al metge.

- Por a l'esperit dels morts: Aquesta por és molt escoltat en les seves converses, fomentat per narracions i contes, així com per pel·lícules.

B) La metodologia investigació-acció (IA)

Seguint la definició de K. Lewin (1946): «La investigació acció és una forma de qüestionament autoreflexiu, duta a terme pels propis participants en determinades ocasions amb la finalitat de millorar la racionalitat i la justícia de situacions, de la pròpia pràctica social educativa, amb l'objectiu també de millorar el coneixement d'aquesta pràctica i sobre les situacions en les que l'acció es porta a terme».

Concepte: La Recerca-Acció és una forma d'estudiar, d'explorar, una situació social, en el nostre cas educativa, amb la finalitat de millorar-la, en la qual s'impliquen com «indagadors» els implicats en la realitat investigada. Segons Kemmis i McTaggart, (1988), la IA és:

- Una investigació que pretén millorar l'educació canviant pràctiques i que ens permet aprendre gràcies a l'anàlisi reflexiu de les conseqüències que genera.
- És participativa i col·laboradora, estimulants la creació de comunitats autocrítiques que tenen com a meta la comprensió, ja que la investigació s'entén com un problema ètic i com un procés mitjançant el qual les persones analitzen críticament les situacions, conflictes i resistències al canvi.

Finalitat: Millorar la pràctica, alhora que es millora la comprensió que se'n té i els contextos en què es realitza [Carr i Kemmis, 1988]. És a dir, pretenem millorar accions, idees i contextos, un marc idoni com a pont d'unió entre la teoria i la pràctica, l'acció i la reflexió. La IA no acaba en la producció de coneixements, sinó que pretén actuar davant les realitats socials, transformant des del protagonisme dels actors: «no és una preocupació principal l'obtenció de dades o la constatació de fets de manera única i exclouent ... La prioritat és la dialèctica que s'estableix en els agents socials, entre uns i altres, és a dir la interacció contínua entre reflexió i acció,... una visió pragmàtica del món social, on el fonamental és el diàleg constant amb la realitat per intervenir en la seva transformació» (Guerra, 1995).

Desenvolupament d'un procés d'Investigació-Acció: La IA s'estructura en cicles de recerca en espiral, comptant cada cicle amb quatre moments claus que en el nostre cas es va desenvolupar de la següent manera:

- a) Fase de Reflexió Inicial. Comença quan algunes professores d'un Col·legi d'Elx arran de la mort d'una mare d'un alumne d'Educació Infantil deci-

deixen trucar per impartir una Xerrada per als pares i professors d'aquest centre. Al cap d'un any va morir un professor d'aquest mateix centre i van demanar ajuda per gestionar el dol a l'escola. Aquestes mateixes professores van proposar al Centre de Professors d'Elx organitzar un primer curs de 3 hores i sondejar l'interès entre d'altres Centres Educatius. L'assistència va ser massiva: 56 professors.

- b) Fase de Planificació. Vist l'interès vam decidir planificar un Curs de 30 hores que fos Teòric-pràctic i que tingués una continuïtat formativa i investigadora.
- c) Fase d'Acció: D'aquí va néixer el Seminari d'Investigació-Acció realitzat al qual van assistir 37 professors.
- d) Fase de Reflexió. Un cop acabat el Seminari, es va presentar en el seu moment les conclusions de les seves avaluacions i dels seus informes personalitzats i emergir propostes per donar-li continuïtat. Alguns temes que van sorgir van ser Antropologia de la Mort, Música i Mort, Art i Mort. Una cosa important a remarcar és que encara que inicialment el Seminari contemplava treballar amb el cinema i la literatura, només va ser possible per qüestions de temps, l'ús del cinema, per tant quedava pendent posar en acció l'ús de la literatura com a recurs educatiu per a la normalització de la mort.

Un cop constituït el grup de treball, la IA s'organitza temporalment a través d'una espiral de cicles de recerca, utilitzant en cada cicle les fases generals de planificació, acció i reflexió. No existeixen unes normes rígides a l'hora d'establir la durada de la recerca, com orientació, Elliott (1986) recomana un trimestre per a cada cicle i un any per a una espiral de recerca. Així és com ho vam fer a Elx, durant un trimestre treballem el primer cicle i durant un any s'ha anat valorant, analitzant, reflexionant sobre l'experiència per planificar el següent cicle.

C) El cinema com a recurs didàctic d'educació per a la mort

Donant al cinema la seva categoria de Narració Audiovisual, anem a partir d'una doble evidència. La primera: no existeix civilització alguna coneguda que no tinga les seves pròpies narracions. Tota col·lectivitat de la qual es té notícia ha estat capaç de dotar-se d'històries en què reconèixer a ella mateixa. En aquest sentit, la Història de la humanitat és també la història de les seves històries, dels relats que s'ha comptat a si mateixa per donar sentit a la seva existència. La segona: tota vida tendeix cap a la seva fi. Cada pas que donem a la nostra existència ens

acosta irremeiablement a aquest límit últim que és la mort. Però tot i l'objectivitat d'aquest fet hi ha alguna cosa en ell que ho fa poc inclinat a l'anàlisi merament racional. Sovint, quan la mort colpeja al nostre voltant, el llenguatge es replega i el silenci sobrevé. Per això, pel seu caràcter inefable, hi ha pocs discursos tan difícils d'articular com els que tenen a la mort per objecte. Des d'aquest punt de vista, poden les narracions en general i les cinematogràfiques en particular aportar alguna cosa a una millor comprensió de la vida i de la mort? De fet, hi va haver una època en què el cinema va fer de la mort un esdeveniment útil i significatiu, el veritable nucli del relat. Amb la seva irrupció tot acabava per ordenar-se. La ferida es sutura, la pèrdua es satisfia, l'amenaça s'esvaïa, el dolor parava. Sens dubte, aquesta funció reparadora de la mort tenia a veure amb una determinada concepció de l'heroi. Doncs l'heroi és menys un personatge que un lloc simbòlic. És aquell capaç d'instaurar l'ordre a través d'un acte exemplar.

La força de la pantalla enfront de la narració tradicional resideix en quatre característiques fonamentals:

- La força de la imatge que, combinada amb el so, és rebuda per l'espectador gairebé sense invertir esforç.
- L'ampli ventall de personatges de diferent sexe, edat, estatus socioeconòmic i raça que viuen a la pantalla històries múltiples amb les que l'espectador es pot identificar.
- La possibilitat que ofereix el mitjà a l'espectador d'assistir a la reproducció d'esdeveniments de fort impacte social sense moure's de la seva butaca, convertint-se en un «espectador participant» amb un judici clarament establert sobre el que veu i escolta.
- La transmissió «en directe» de qualsevol esdeveniment, des del judici d'un condemnat a mort a les proves esportives que es realitzen durant les olimpíades, passant per una guerra civil que es produeix a milers de quilòmetres de distància.

L'emoció que provoca la mort als mitjans audiovisuals està en gran mesura condicionada pel context en el qual se situa. Són moltes les sèries, pel·lícules i videojocs que trivialitzen la violència. La forma més usual de fer-ho és dedicant escàs o cap temps a les conseqüències d'aquesta. Mentre l'espectador se li ofereix l'oportunitat de recrear-se en la violència, els innombrables ferits o morts no es veuen, ni tampoc apareixen els efectes que aquestes morts produeixen en altres persones. Però també la combinació amb l'humor ha estat un bon antídoto contra l'emoció. Però, la trivialització de la mort no és exclusiva del gènere cinemato-

gràfic, també es trivialitza en els formats televisius més seriosos com documentals i informatius. La reiteració de primers plans de mort insensibilitzen l'espectador davant una cosa que sembla allunyat i irremeiable, la societat de consum que es cola en els espais publicitaris o les notícies de societat contribueixen a que la mort perdi el seu sentit. Tampoc la mort té el mateix impacte si el context de recepció és individual o grupal.

L'impacte en el públic infantil d'imatges vívides de mort i destrucció es pot veure atenuat per la visió acompanyada. La presència d'un adult o d'un germà gran que expliquen el que en realitat està passant a la pantalla i el desdramatitzar afavoreix la comprensió del medi i modula la resposta emocional als seus continguts.

L'anàlisi de la mort a les pantalles ha servit per aprofundir en la capacitat del medi per generar emocions. No hem d'oblidar, però, que l'espectador no és un agent passiu i que la seva resposta va a dependre també de factors individuals com la seva pròpia capacitat per respondre de forma empàtica a les emocions dels altres, els processos d'identificació, el desig de ser o assemblar-se a un personatge, o les pròpies experiències viscudes, properes o llunyanes a les mostrades a la pantalla.

D) Proposta de pel·lícules

Per finalitzar, oferim una Taula amb suggeriments de pel·lícules per les diferents edats.

Taula: Proposta de pel·lícules per edats

NIVELLS EDATS	PEL·LÍCULES	GUÍES DE CINEMA
3, 4 i 5 anys	<p><i>Balto</i>. (1995). EUA Universal Pictures.</p> <p><i>Las aventuras de Wilbur y Charlotte</i>. (1973) EEUU. Dir: Charles Nichols, Iwao Takamoto</p> <p><i>Kirikú y la Bruja</i> (1998) França, Bèlgica i Luxemburg. Dir: Michel Ocelot</p> <p><i>Historia de una gaviota y el gato que le enseñó a volar</i>. (1998) Itàlia. Dir: Enzo D'Aló</p>	<p>Font: Anna Nolla: <i>Del viure i del morir</i>. Barcelona: Ed. Rosa Sensat, 2008 (Pàg. 28)</p>

6, 7 anys	<p><i>El Rey León</i>. (1994). EUA. Estudis Disney.</p> <p><i>Hércules</i>. (1997). EUA. Dir: Ron Clements y John Musker.</p> <p><i>Tic Tac</i>. (1997). Espanya. Dir: Rosa Vergés</p>	<p>Font: http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/199798/memories/JGiralt.pdf</p> <p>Font: Anna Nolla: <i>Del viure i del morir</i>. Barcelona: Ed. Rosa Sensat, 2008 (Pàg. 28)</p> <p>Font: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació</p>
8, 9 anys	<p><i>Ponette</i> (1996). França. Dir: Jacques Doillon.</p> <p><i>La novia cadáver</i> (2005). EUA. Dir: Tim Burton.</p>	<p>Font: http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/199798/memories/JGiralt.pdf</p> <p>Font: Anna Nolla: <i>Del viure i del morir</i>. Barcelona: Ed. Rosa Sensat, 2008 (Pàg. 28)</p>
10, 11 anys	<p><i>Mi chica</i>. (1991). EUA. Dir: Howard Zieff.</p> <p><i>Cuarta planta</i>. (2003).Espanya. Dir: Antonio Mercero.</p>	<p>Font: http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/199798/memories/JGiralt.pdf</p> <p>Font: «Cine y Salud»: Edita Gobierno de Aragón</p>
12, 13 anys	<p><i>Cuenta conmigo</i>. (1986). EUA. Dir: Rob Reiner.</p> <p><i>Mi vida como un perro</i>. (1985). Suècia. Dir: Lasse Hallström</p> <p><i>El fin de la inocencia</i> (2006). REINO UNIDO. Dir: Michael Cuesta</p>	<p>Font: www.auladecine.com/recursos.html</p> <p>Font: http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/199798/memories/JGiralt.pdf</p>

14, 15, 16 anys	<p><i>Quédate a mi lado.</i> (1998).EUA. Dir: Chris Columbus</p> <p><i>Un funeral de muerte.</i> (2007). Anglaterra. Dir: Frank Oz</p> <p><i>Ahora o nunca</i> (2007) EUA. Dir: Rob Reiner</p> <p><i>Noviembre dulce</i> (2001) EUA. Dir: Pat O' Connor</p> <p><i>Posdata: te quiero</i> (2007) EUA. Dir: Richard LaGravenese</p> <p><i>Mi vida sin mí</i> (2003) Espanya. Dir: Isabel Coixet</p>	
17, 18 anys	<p><i>Las alas de la vida</i> (2006) Espanya. Dir: Antoni Canet.</p> <p><i>Mar adentro.</i> (2004). Espanya. Dir: Alejandro Amenábar</p> <p><i>Tierras de penumbra.</i>(1993) EUA. Dir: Richard Attenborough</p> <p><i>Despedidas</i> (2008). Japó. Dir: Yohiro Takita</p> <p><i>El séptimo sello</i> (1957). Suècia. Dir: Ingmar Bergman</p>	<p>Font: Equip de Guionistes i Mar Cortina (www.lasalas-delavida.com)</p> <p>Font: Ramón Breu. www.cinescola.info</p> <p>Font:http://www.baketik.org/phocadownload/tierras%20de%20penumbra.pdf</p> <p>Font:http://www.ite.educacion.es/w3/netdays/pdf/7selloalum.pdf</p>

4. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

Cortina (2003, 2008); Cortina / Herrán (2005; 2008), García Sánchez (2008), Herrán / Cortina (2006; 2009), Herrán et al. (2000), Kohan (2006), Mèlich (1989; 1998; 2000; 2002; 2003), Muñoz / Morales / Torres (2009), Poch (1996; 2005; 2009), Poch / Herrero (2003), Sociedad Vasca de Cuidados Paliativos (2006), Tomás y Garrido (2004), Thill (205).

Martínez-Salanova, E.: www.uhu.es/cine.educacion, on hi ha una secció dedicada a la eutanàsia.

García, Alfonso M.: www.tanatologia.org, amb un amplíssim apartat sobre cine i mort des de diferents aspectes

Cortina Selva, M. www.didacticadelamuerte.blogspot.com.

